

Dancing Siva in Lopburi Style

PROFESSOR M.C. SUBHADRADIS DISKUL

Summary

So far four bas-reliefs representing Dancing Siva in Lopburi style have been discovered in Thailand. They will be here described in the probable order they were carved.

1. A bas-relief on the inner pediment of Prasat Narai Chengveng at Sakol Nakhon in north-eastern Thailand (fig. 1). This delicate small sanctuary may date from the second half of the 11th century A.D. Siva has ten arms and is attended by five seated divinities. One of the two on the right is a female which might represent Uma, his consort. The one on the extreme left of the god is Ganesa as can be seen from his elephant head.

2. A stone lintel of the central *prang* at Prasat Ban Ra-ngaeng Amphoe Sikharaphum, Surin (fig. 2). Five brick *prang* exist at this site: one

in the centre and the other four at the four corners. Their date might be about the end of the 11th century A.D., judging from the dress of the *apsara* carved on the two pilasters flanking the door of the main *prang*. Siva has ten arms and is standing upon three *hamsa* which in their turn are standing on a *kala* face. On each side of this *kala* face is a lion holding a garland. Under the garland on the right side of Siva is a female deity which might represent Lakshmi as she is holding a lotus (?). Next to her is Vishnu with his four arms. The two upper ones hold a disc and a conch and the two lower ones are in the attitude of adoration (?). On the left side of Siva is Brahma with his four faces. Brahma's two lower hands are striking cymbals and his two upper ones are holding lotuses. The last figure on the left is Ganesa also with four arms. These four deities are seated upon large

lotus seats. Hovering above them are two pairs of dancing angels accompanied by *hamsa* and below are six deities, each riding on a lion. This lintel is superbly carved.

3. A pediment of the southern porch of the main *prang* of Prasat Pimai, Nakhon Rajasima (fig. 3). Unfortunately part of it has been destroyed. Siva probably has ten arms and a decorated frame or halo around his head. Two *hamsa* probably are flying above. Four attendants are seated on his right. The one on the far right might be a demon judging from his vigorous attitude. On Siva's left sit two more attendants with the god's mount, the bull Nandin, squatting in front of a hermit. This figure of Nandin is quite unusual as it never appears in Khmer art of that period. This pediment may date from the early 12th century A.D.

4. A lintel from Prang Ku Suan Taeng, Amphoe Puttaisalong, Buriram in north-eastern Thailand which is now preserved in the 6th Branch of the Fine

Arts Department at Pimai, Nakhon Rajasima (fig. 4). Two-armed Siva is dancing in the centre with flames jutting out from his body. Two angels are hovering above. On both sides of the god are attendants holding insignia of royalty. A two-armed demon holding a club (?) is seated on his right and on his left are represented Brahma clapping his lower hands or striking cymbals and Ganesa. Under Siva are lotuses. This lintel might date back to the late 12th or early 13th century A.D.

One can therefore conclude that figures of Dancing Siva in Lopburi style so far discovered in Thailand date from about the 11th-13th century A.D. They were influenced by contemporary Khmer art and the original inspiration might have come from northern India. However Lopburi art, might also have been influenced by southern India as can be seen from the figure of the demon-attendant of Siva in the *prang* at Prasat Pimai, Nakhon Rajasima, and from Prang Ku Suan Taeng, Buriram.

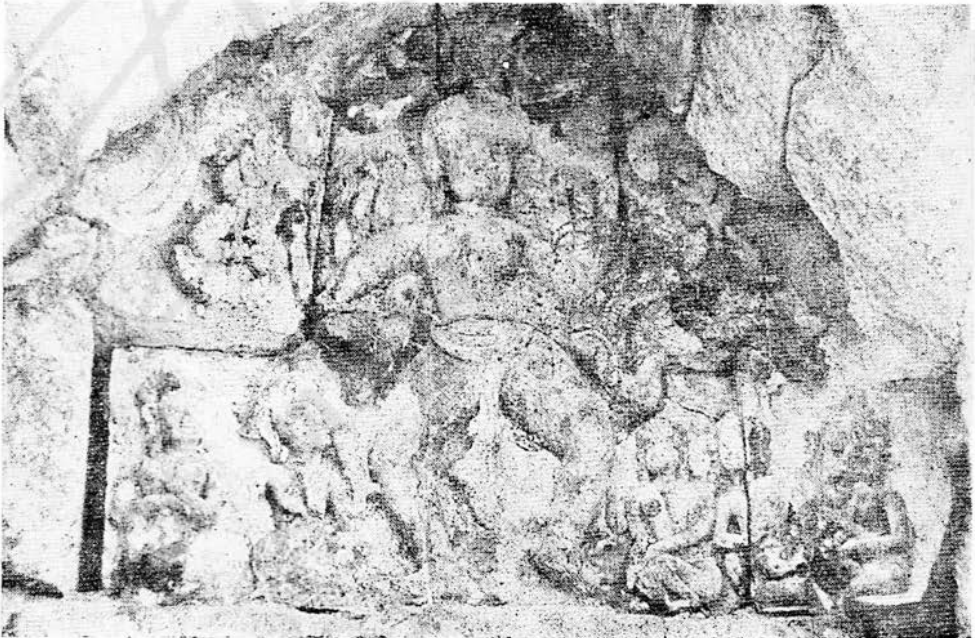
พระศิวนาฏราชในศิลปะลพบุรี

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรัตติ ติศกุล

พระศิวนาฏราชหรือพระอิศวรทรงพ่อนรำจัดเป็นประติมากรรมที่สำคัญที่สุดในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายซึ่งนับถือพระอิศวรเป็นใหญ่ เพราะเขาถือว่าการพ่อนรำของพระองค์นั้น เป็นทางการสร้างและล้างโลกไปพร้อมกันในตัว ถ้าพระองค์ทรงพ่อนรำด้วยจิ้งหะพอดี้ โลกก็จะอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าพระองค์

1. หน้าบันปราสาทนารายณ์เจงเวง จังหวัดลพบุรี ศิลปะลพบุรี พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๖๕๐

Pediment of Prasat Narai Chengveng, Sakon Nakhon, Lopburi style. Second half of the 11th Century A.D.

ทรงพ่อนรำด้วยจังหวะรุนแรงด้วยคามพิโรธ
โลกก็จะเกิดภัยพิบัติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำ
ท่วม ภูเขาไฟระเบิด ฯลฯ การพ่อนรำของ
พระอิศวรสำคัญเพียงใด จะขอยกข้อความใน
กัมภีร์ศิว - ประโทษ - สโตตระ มาลงไว้ทั้ง
ต่อไปนี้

หลังจากอัญเชิญพระมารดาแห่งโลก
ทั้งสาม (คือพระอมา) ขึ้นประทับเหนือ
บัลลังก์ทองอันประดับด้วยอัญมณีแล้ว พระ
ศุลปानी (ผู้ถือตรีศูลคือพระอิศวร) ก็ทรง
พ่อนรำอยู่น้อยอดเขาไกรลาส และเทพ-

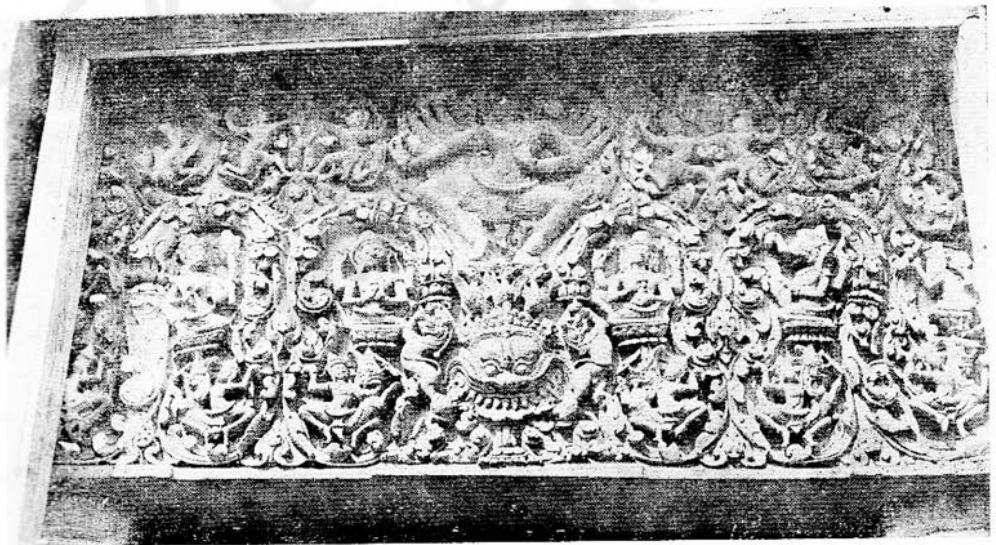
เจ้าทั้งหลายต่างก็พากันมาแวดล้อมพระองค์
พระสรสวดีทรงดีดพิณ พระอินทร์
เป่าขลุ่ย พระพรหมตีฆ้องเพื่อให้จังหวะ พระ
ลักษมีทรงร้องเพลง พระนารายณ์ตีกลอง
และเทวดาที่เหลือก็ล้อมอยู่โดยรอบ

คณธรรพี ยักษิ บัศตะ อรุคะ (นาค)

สิทธรร สาธยรร วิทยาธร อมระ นางอัปสร
และสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายที่อยู่ในโลก ทั้งสาม
ต่างก็มาชุมนุมพร้อมกันที่นั่นเพื่อร่วมในการ
พ่อนรำ อันเป็นที่พิช และฟังเพลงที่เทพเจ้า
ทรงร้องในยามพระอาทิตย์ตก

2. ทับหลังปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ศิลปลพบุรี ราว พ.ศ. ๑๖๕๐

Lintel of Prasat Sikharaphum, Surin. Lopburi style. About the beginning of the 12th Century A.D.

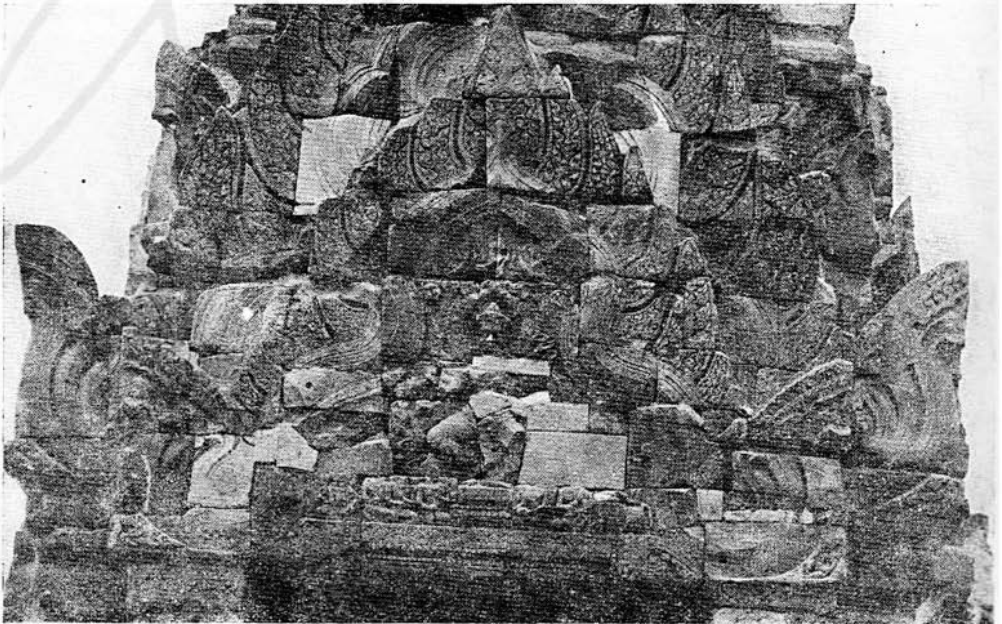
150๐โบราณคดี

เนื่องจากศิลปะลพบุรีได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะขอม เหตุนี้ก่อนที่จะกล่าวถึงภาพพระศิวนาฏราชหรือพระอิศวรทรงพ้อนรำในศิลปะลพบุรีภายในประเทศไทย ก็จะขอกล่าวถึงภาพพระศิวนาฏราชในศิลปะขอมเสียก่อน จารึกจากปราสาทสมโบร์ ไพรกุกในศิลปะขอมราวระหว่าง พ.ศ. ๑๑๕๐-๑๒๐๐ ได้กล่าวถึงการสร้างประติมากรรมรูปพระนฤทเตศวร (พระอิศวรทรงพ้อนรำ) จารึกจากปราสาทแปรรูปในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ก็กล่าวว่าพระอิศวรทรงเชี่ยวชาญในทानหาวะ

(คือการพ้อนรำ) จารึกจากปราสาทตาแก้วในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (ราว พ.ศ. ๑๖๐๐) ก็กล่าวถึงรูปพระอิศวรทรงพ้อนรำหรือพระนาตเกศวร ๑๐ กร จารึกจากปราสาทพระขรรค์ได้กล่าวสรรเสริญพระศิวนาฏราช จารึกจากปราสาทพนมสันต์กัและพระวิหารในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (ราว พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๐๐) ก็กล่าวถึงการหล่อรูปพระศิวนาฏราชด้วยทองคำ อย่างไรก็ดีเราไม่เคยค้นพบประติมากรรมลอยตัวรูปพระศิวนาฏราชเหล่านี้เลย ที่ค้นพบในศิลปะขอมนั้นเป็น

3. หน้บ้านของมุขค้ำันใต้ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ศิลปะลพบุรี ราว พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๖๗๕

Pediment of the southern porch of Pimai Temple, Nakhon Ratchasima. Lopburi style. About the beginning of the 12th Century A.D.

ภาพสลักนูนต่ำทั้งชิ้น

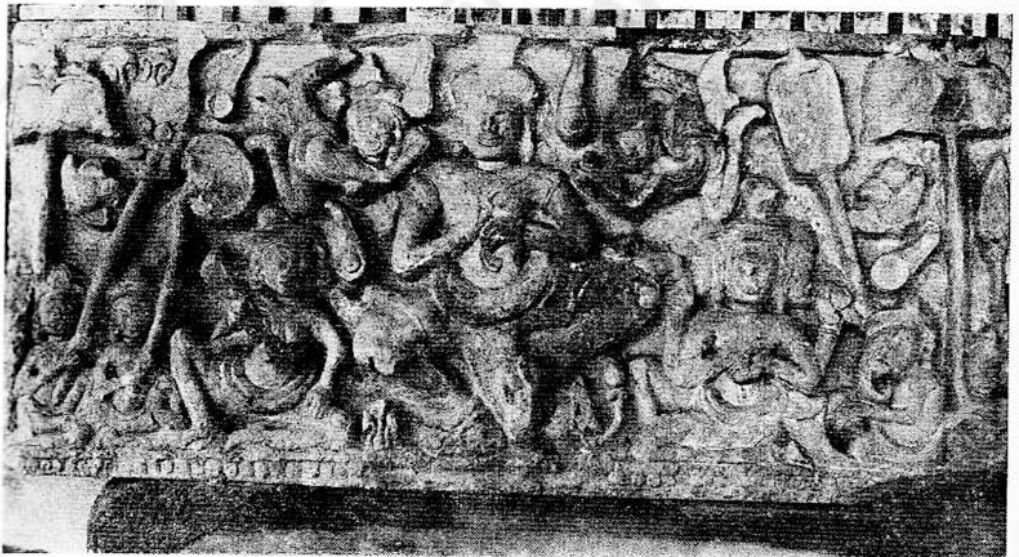
ภาพสลักบนทับหลังในศิลปะขอมแบบสมโบร์ไพรกุก (ราว พ.ศ. ๑๑๕๐-๑๒๐๐) อาจแสดงภาพพระอิศวรทรงพ้อนร่ายอยู่ที่ท่ามกลางบรรดาฤๅษีซึ่งกำลังเล่นเครื่องดนตรีประเภทปออบ แต่ภาพพระศิวนาฏราชในศิลปะขอมในสมัยต่อมาก็มีปรากฏอยู่ที่ท่ามกลางระหว่างพระพรหมและพระนารายณ์ ภาพสลักที่ปราสาทบายน (ราว พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๗๕๐) แสดงภาพพระพรหมและพระนารายณ์กำลังประทับนั่งประนมหัตถ์อยู่ บนทับหลังที่ปราสาทพระปิตุ

(ราว พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๐๐) พระศิวนาฏราชทรงมี ๑๐ กร เช่นเดียวกับที่ปราสาทบายน กล่าวเกศาเป็นมวยอยู่ข้างบน สวมสังวาลย์นาค พระพรหมและพระนารายณ์นั้นกำลังประนมหัตถ์ล่างให้จิ้งหระอยู่ บางครั้งเทวรูปสัมฤทธิ์ขอมที่เป็นพระพรหมกำลังก็จึงก็ปรากฏมีเช่นเดียวกัน

รูปพระศิวนาฏราชที่จำหลักอยู่ ณ ปราสาทนครวัดและบึงมาลา (ราว พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๐๐) มีส่วนประกอบเพิ่มขึ้น คือพระอิศวรทรงพ้อนร่ายอยู่ที่ท่ามกลางพระพรหม พระนา

๔. ทับหลังจากปรังกาสวนแตง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ศิลปะลพบุรี ราว พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๗๕๐

Lintel from Prang Ku Suan Taeng, Amphoe Puttaisalong, Buriram, Lopburi style, Late 12th early 13th Century A.D.

152๑ โบราณคดี

รายณ์และพระคเณศ พระพรหมทรงปราบ
หัตต์หน้าประกอบกรพ็อนรำ นอกจากนั้นยังมีนางอัปสร กิณนร นาค และครุฑ เข้ามา
ประกอบอีกด้วย ที่ปราสาทบึงมาลายังมีภาพ
พระศิวนาฏราชอยู่ท่ามกลาง พระอุมาและพระ
คเณศอีก ที่ปราสาทบันทายสำเหร่ (ราว พ.ศ.
๑๖๕๐-๑๗๐๐) มีภาพพระอิศวรทรงพ็อนรำ
อยู่ท่ามกลางพระอุมาและพระคเณศซึ่งทรง
พ็อนรำประกอบด้วย แต่ ณ ที่นี้พระอิศวรก็
ทรงมีแต่เพียง ๒ กร สวมมงกุฎตามแบบศิลปะ
ขอมสมัยนครวัดและบายน และอาจทรงถือแส้
ด้วย มีนักดนตรี ๓ คนเล่นเครื่องดนตรีประ-
กอบ .

ในประเทศอินเดียภาคใต้พระอิศวรมัก
ทรงพ็อนรำอยู่เหนืออสุร ในประเทศอินเดีย
ภาคเหนือ พระอิศวรพ็อนรำ มักทรงมีโคหนท
คือพาหนะอยู่ใกล้ๆ หรือมีฉะนั้นที่ทรงพ็อนรำ
อยู่เหนือโคหนทนั้นเอง แต่ในศิลปะขอม รูป
พระอิศวร ทรงพ็อนรำก็ ไม่มี ทั้งอสุร หรือโค
หนทมาประกอบ ในประเทศอินเดียภาคใต้
พระศิวนาฏราชมักมีเพียง ๔ กร แต่ในประเทศ
อินเดีย ภาคเหนือ พระศิวนาฏราชมักมีกรมาก
กว่านั้น ด้วยเหตุนี้เราจะเห็นได้ว่าภาพพระศิว-
นาฏราชในศิลปะขอมน่าจะได้รับอิทธิพลมาจาก
ภาคเหนือของประเทศอินเดียมากกว่า

เมื่อได้กล่าวถึงภาพพระศิวนาฏ-
ราชในศิลปะขอม มาเป็นสังเขปเช่น
นี้แล้ว ก็จะได้กล่าวถึงภาพพระศิวนาฏ-

ราชในศิลปะขอมต่อไป โดยจะกล่าว
ถึงภาพสลักบนหน้าบันด้านใน ของ
อายุ คือ

๑. ภาพสลัก บนหน้าบันด้านใน ของ
ปราสาทนารายณ์เจงเวง จังหวัดสกลนคร
(รูปที่ ๑) ปราสาทแห่งนี้เป็นปราสาทเล็ก ๆ
งามน่าชม ถ้านำลวดลายที่มีสลักอยู่ไปเปรียบ
เทียบกับศิลปะขอม อายุก็คงตกอยู่ในราวศิลปะ
ขอมแบบบาปวนตอนปลาย (ราว พ.ศ. ๑๖๐๐
- ๑๖๕๐) พระศิวนาฏราชทรงสวมมงกุฎมี ๑๐
กร มีเทวคาน้ำชั้นเข้าอยู่ข้างล่างเป็นบริวาร ๕
องค์ คือค้ำชวาของพระอิศวร ๒ องค์ ค้ำ
ช้าย ๓ องค์ เทวคาเหล่านี้ทราบได้ยากว่าเป็น
ใคร บางองค์ก็เป็นเทพธิดาซึ่งอาจเป็นพระอุ-
มา องค์กลางทางค้ำช้ายของพระอิศวรกำลัง
ทำท่าคล้ายกับว่ากำลังตั้งนั่งอยู่ ส่วนองค์ช้ายสุด
นั้นทราบได้อย่างแน่นอนว่า เป็นพระคเณศ
เพราะมีเศียรเป็นช้าง เทพธิดาพระ
อิศวรมีเทวคาเล็ก ๆ กำลังพ็อนรำอยู่อีก ๒
องค์ ๆ ละข้าง และสองข้างของพระอิศวรมี
ลวดลายพันธุ์พฤกษาประดับอยู่ ด้วยเหตุนี้
เราจึงอาจสันนิษฐานได้ว่าปรารักษ์นารายณ์เจง-
เวงนี้คงสร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศว-
นิกายในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และสิ่งที่
ประติษฐานอยู่ภายในแต่เดิมคงเป็นค้ำช้าย

๒. หน้าหลัง ของปราสาท องค์กลางที่
ปราสาทบ้านระแงง อำเภอศรีบุญมี จังหวัด
สุรินทร์ (รูปที่ ๒) ที่ปราสาทบ้านระแงงนี้มี

ปราสาทอิฐ ๕ หลังตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน หลัง
หนึ่งอยู่ตรงกลาง อีก ๔ หลังอยู่ที่ ๔ มุม อาจ
กำหนดอายุได้จากภาพเพชฌิม ซึ่งสลักอยู่บน
เสาติดกับผนังของปราสาทองค์กลาง ว่ามีอายุ
อยู่ใน ระยะ หัวเลี้ยว หัวต่อ ระหว่าง ศิลปขอม
แบบบาปวนและนครวัด คือสร้างขึ้นเมื่อราว
พ.ศ. ๑๖๕๐ ทั้หลังมีลักษณะค่อนข้างใหญ่
ตรงกลางเป็นรูปพระศิวนาถราช ๑๐ กร ประ-
ทับยืนอยู่เหนือหงส์ ๓ ตัว ซึ่งคงหมายถึง
สวรรค์ หงส์ยืนอยู่เหนือหน้ากาลหรือหน้า
ราชูอีกต่อหนึ่ง หงส์สองข้างของหน้ากาลมีรูป
สิงห์ยืนใช้เท้าหน้าจับท่อนพวงมาลัยไว้ ใต้
ท่อนพวงมาลัย ทางคานขวาสุด ของพระอิศวร
มีรูปเพชฌิมประทับนั่งอยู่เหนือดอกบัว อาจ
เป็นพระลักษมี เพราะพระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัว
อยู่ ได้กล่าวมาแล้วว่าตามตำราอินเดียพระ
ลักษมีเป็นผู้ร้องเพลง ถัดมาใกล้องค์พระอิศวร
เป็นรูปพระนารายณ์ ๔ กรประทับเหนือดอก-
บัวเช่นเดียวกัน พระหัตถ์บนขวาซ้ายถือจักร
และสังข์ พระหัตถ์ล่างทำท่าคล้ายกำลังประนม
อยู่ ทางคานซ้ายของพระอิศวร องค์แรกก็คือ
พระพรหมมี ๔ พักตร์ พระหัตถ์ล่างทำท่า
คล้ายกำลังตีฆ้อง องค์สุดท้ายเป็นพระคเณศประทับ
เหนือดอกบัวเช่นเดียวกัน พระหัตถ์กำลังประ-
นมอยู่ เหนือรูปเทวดา ๔ องค์เป็นรูปเทพว่า
แบ่งเป็น ๒ คู่ อยู่ข้างเทวรูปพระอิศวรด้านละ
๑ คู่ มีรูปหงส์ประกอบอยู่ด้านนอก ส่วนด้าน
ล่างเป็นรูปเทพทรงสิงห์อยู่ด้านละ ๓ องค์ทับ-

หลังชั้นนี้สลักโค้งงออย่างยิ่ง
มีบางท่านกล่าวว่า ปราสาทบ้านระ-
แง สร้างขึ้นใน พุทธศาสนา ลัทธิ มหายาน
และภาพกลาง ของทั้หลังชั้นนี้ ก็แสดงภาพ
พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ๑๐ กร ชั้น
ข้างเจ้าไม่เห็นพ้องด้วย เพราะเทวดาที่
สำคัญซึ่งกำลังประทับนั่ง ๔ องค์ได้กล่าวมา
แล้วว่ามี พระลักษมี พระนารายณ์ พระ
พรหม และพระคเณศ ถ้าช่างผู้สลักตั้งใจจะ
แสดงว่า พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร มีเทวดา
ในศาสนาพราหมณ์เป็นบริวาร เพราะต้อง
การจะแสดงว่าพุทธศาสนาใหญ่ยิ่งกว่าศาสนา
พราหมณ์แล้ว พระอิศวรซึ่งเป็นเทพเจ้าที่สูง
สุดอีกองค์หนึ่งของศาสนาพราหมณ์หายไป
อยู่เสียที่ใดเล่า แม้ด้านข้างของเทวรูปพระ
ลักษมีและพระคเณศจะมีรูปบุคคลอีก แต่
ก็เป็นขนาดเล็กซึ่งน่า จะเป็นเทพบริวารมาก
กว่า

๓. บนหน้าบัน ของมุข ด้านใต้ ของ
ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนคร
ราชสีมา มีภาพสลักเป็นเทวรูปพระศิวนาถ-
ราชเช่นเดียวกัน (รูปที่ ๓) แต่น่าเสียดายที่
ชำรุดไปมากจนไม่อาจอธิบายได้ เท่าที่เห็น
พระอิศวรมีหลายกร มีประภามณฑลอยู่ล้อม
รอบพระเศียร อาจมีเทวดา ๒ องค์เหาะอยู่
เหนือพระเศียร ด้านล่างทางคานขวามีเทวดา
บริวาร ๔ องค์นั่งอยู่ ด้านขวาสุดอาจเป็นยักษ์
เพราะแสดงท่าแข็งขันผิดกว่าองค์อื่น ๆ ทาง

154๐โบราณคดี

ค้ำช้ายก็มีเทวคาบวิวารเช่นเดียวกัน และมี
โคณฑทิพาทนะของพระอิศวร หมอบประกอบ
อยู่ด้วย นับว่าแตกต่างไปจากศิลปะขอมทั้งหมด
ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ปราสาทหินพิมายนี้ทั้ง
ทางด้านจารึกและลวดลายที่สลัก แสดงว่าคง
สร้างขึ้นในตอนต้นของศิลปะขอมแบบนครวัด
ราวระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๖๗๕ เป็นปราสาท
ที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน แต่ก็
ใช้ภาพสลักในศาสนาพราหมณ์เข้าประกอบ
เป็นจำนวนมาก แต่ใช้สำหรับส่วนที่สำคัญรอง
ลงมาเช่นหน้าบันของมุข ไม่ใช่หน้าบันของตัว
ปราสาทองค์กลาง เหตุนี้จึงผิดกับปราสาทหิน
นารายณ์เจงเวงที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซ่อน
เทียบได้เช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ในกรุงเทพฯ ซึ่งแม้ว่าประดิษฐานพระแก้ว
มรกต แต่ผนังระเบียงโดยรอบก็เขียนภาพ
เรื่องรามเกียรติ์ ฉะนั้น

๔. มีทับหลังศิลปะอีกชิ้นหนึ่ง เดิมอยู่
ที่ปรากฏที่สวนแดง อำเภอพุทไธสง จังหวัด
บุรีรัมย์ และปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่หน่วยศิลปะ
ที่ ๖ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา
(รูปที่ ๔) เป็นภาพพระศิวนาฏราช ๒ กรกำลัง
ทรงพ้อนรำอยู่ตรงกลาง ทรงชฎาก็มีนวมยวม
สูงมีลายคล้ายเปลวไฟ ออกมาจากพระองค์ ซึ่ง
อาจแสดงถึงอำนาจ สองข้างพระเศียรมีเทวคา
กำลังเหาะอยู่ข้างละองค์ ทางด้านขวาของพระ
อิศวรมีบวิวารถือฉัตร พุ่มดอกไม้ทองหรือเงิน

(๑) และพักโบก มียักษ์นั่งชันเข่าอยู่ใกล้พระ
อิศวร มี ๒ แขน จะเป็นยักษ์ตนใดก็ยังไม่สู้แน่
ใจนัก ทางด้านซ้ายของพระอิศวรมีพระพรหม
เพราะมี ๔ พักตร์ สองหัตถ์ถ้างทำท่าคล้าย
กำลังปรับให้จิ้งหะหรือคัสจังอยู่ ข้างพระพรหม
มีพระคเณศ หลังพระคเณศมีเทพวิวารกำลัง
ถือบังสูรย์ ฉัตร และพุ่มดอกไม้ทองหรือเงิน
(๑) อีก นำประหลาดกว่าได้พระอิศวรมีลาย
คล้ายดอกบัวปรากฏอยู่ทั้งสองข้าง ซึ่งอาจ
หมายถึงน้ำ สำหรับอายุของทับหลังชิ้นนี้ ถ้า
คำนวณจากเครื่องแต่งองค์ ของพระอิศวร ซึ่งมี
ชายผ้าคล้ายรูปสามเหลี่ยมห้อยอยู่ข้างหน้าก็อาจ
ร่วมระยะเวลาเดียวกับศิลปะขอมแบบบายัน คือ
ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๗๕๐

ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจสรุปได้ว่า
รูปพระศิวนาฏราช หรือพระ อิศวร ทรง
พ้อนรำของศิลปะลพบุรี ในประเทศไทย
ได้รับ อิทธิพล มาจาก ศิลปะขอม ราวระ
หว่าง พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๗๕๐ และอิทธิพล
ดั้งเดิมนั้นคงมาจากประเทศอินเดียภาค
เหนือ แต่ในศิลปะลพบุรีอาจมีอิทธิพล
ของศิลปะอินเดียภาคใต้เข้ามาปะปนอยู่
บ้าง จึงมีรูปยักษ์เข้ามาผสมอยู่

หนังสืออ้างอิง

Kamaleswar Bhattacharya: Notes
d'Iconographie Khmère VIII Siva Dan
sant in Arts Asiatiques, Tome IV, Fas
cicule 4, 1957.